¶ Naem. Dese soorte van Braeme oft Rubus wordt gheheeten in Grieck Batos Idæa Βάτος Ἰδαία: in Latijn Rubus Idæus, nae den Berch Ida die in Cleyn Asien leyt/ niet verre van Tropen/ daer dese Braemen overbloedich wassen/ ende eerst gevonden zijn gheweest: In Neer Duytsch Himbeesten: in Hoochduytsch Himbeere: in Fransch Framboises: in Spaensch Cerça llamada Idea: in Engelsch Framboyse/ Raspis en Hindbery.

De vrucht oft bessie/ als Matthiolus betuygt/ wordt van de lantluyden ontreent Anania ende Trenten Ampomele geheeten.

¶ Aert, Cracht ende VVerckinge. Dese soorte van Braemen daer de Himebessien aen wassen/ is de oprechte Swarte Braemen van crachten ende vergentheyt heel gelijck/ soo het schijnt: maer is nochtans niet soo seer tsamentreckende/ noch oock niet soo seer verdroogende. En/ als Dioscorides betuygt/ sij vermach al tselve dat de ander Braembezien doen: soo wel in bladeren/ ionghe schruthens/ als in vruchten ende wortelen.

De bloemen van dese Braemé met Honich vermengt/ zijn goet gestreken op de ontstellingen van de oogen: ende op dat wijt vier/ ende op alle verhittingen: want sij doen dat vier sterven oft vergaen.

De selve bloemen zijn oock goet gedyoncken den genen die een rancke ende weecke mage hebben.

Biivoegsel.

De ionge schuttenten van de himebessien dragen het tweede iaer bloemen en vruchten/ alsoo wel als de oude middelstelen: maer dit gewas aert best in schaduwachtige plaetsen/ daer de Sonne niet en schijnt. De vrucht wordt gheheeten in Grieck Moron τὸ βάτου ἰδαῖον, in Latijn Morum Rubi Idæi: in Hoochduytsch Himbeeren en Horberen: in Neer Duytsch niet alleen Himebessien, maer oock wel Frambesien: in Italien Rouo Ideo ende Rouo montano: ende Ampomele. Tgewas selve heet in Latijn Rubus Idæus spinosus, tot onderschijl van de volgende soorte sonder doornen: in Fransch Framboises: de vrucht Ampes.

Frambesien sonder doornen, in Latijn Rubus Idæus non spinosus, in Fransch Des Aines ghehetten: zijn oock root: ende de stelen zijn sacht ende sonder stekelingen/ op die plaetsen daerse dan selfs in't wilde wassen: dan in de hoven gehoocht zijnde/ worden oock stekelich ende doornachtich.

Witte Frambesien, in Latijn Rubus Idæus leucocarpos, heeft wittachtige bessen/ seer lieflick ende goet van reuck.

Spaensche Frambesie, van Clusius beschreven/ ende Rubus Idæus Plaçæ geheeten/ wast in Spaegnien/ te weten in't Rijck van Valentzen: ende en heeft oock geen doornen met allen: ende de bladeren selde zijn sachter dan die van gemeyne Braembesien/ aen lange ree aerden verspiende ranken voortcomende: de vrucht is clepnder dan die van de gemeyne Braembesien.

Cleyne Braemen van Clusius/ in Latijn Rubus parvus saxatilis Alpinus ghehetten/ oft Rubus petræus, in Hoochduytsch Steinbere: in Engers Saedoy, wast in Hongarijen/ Oostenrijck/ ende oock op sommige ander plaetsen/ aen de rotsen ende steyle steenige bergen: ende sonde misschien niet onbillichlijck voor de Chamæbatos, oft Chamæbatus Dioscorides, oft als Gaza seydt Humirubos van Theophrastus gehouden mogen worden/ (dan Gesnerus noemtse Rubus Idæus) want dese soorte van Braemen en wort niet hooger dan eenen voet/ en heeft ronde/ rootachtige rankskens/ vragende twee oft drij bladeren als die van himebessien/ te weten/ van drij clepn der bladeren aen een stellken staende gemaecht/ gerimpelt maer niet ruych/ sonder doornen/ seer verdroogende ende tsamentreckende van smaeck/ daer nae bitterachtich: de vruchtris gemaecht van ruse/ drij/ vier/ oft een hoochsten vijf besiekens oft keernen/ doch grooter dan die van de himebessien oft Braembesien/ heel root/ hol sap/ ende vijnas doorschijnende/ suur ende seer aengenaem van smaeck: in elck besieken schuylt een besonder/ witt/ oneffen/ sarp saet oft steenken. De wortel spiedt heur rijckens verre ende wijt vor. Som noemen dit gewas Rubus minimus.

Noch van de oucken. Uit de vruchten van de ghemeyne Frambesien wort een water en sap getrocken/ heel aengenaem van reuck/ twele seer goet is tegen alle de gebreken des herten: ende sonderlingen nut den genen die haest in onmacht vallen.

De ingers van't gebergte in Tirool en daer ontrent weten dese Frambesien aen heur stricken te doen/ daer sij de Beeren mede vangen/ die groot behagen in dese vruchten nemen.

De bladeren geneesmt/ worden oock voor goet gehouden/ om de coude pisse te doen vergaen.

Het iii. Capittel.

Van Prangwortel.

Gedaente.

De Prangwortel heeft veel dunne/ taeye/ buygsaeme rijsiens/ een spanne lanck/ oft wat hooger/ in ettelike ledekens oft knoopkens verdeylt/ en wt de selve sommige sijdtackskens gebende/ met harde scherpe stekende doornen besett: ende daer beneffens bewassen met cleyne rontachtige bladekens/ de bladeren van de Kuyte met gedaente van Hypericon van grootte en maecksel seer gelijck/ grooter dan de enckele oft besondere Linse bladeren/ dan verwen bruyn oft doncker groen. Langs de selve stelkens tusschen de bladeren comen de Bloemkens oock voort/ van gedaente de Erwte bloemkens gelijckende/ maer van verwen meest peersachtich oft lijfverwich/ selden heel witt/ maer noch seldender geel. Als dese bloemen vergaen zijn/ soo volghen daer cleyne haerwiskens/ taepkens oft sacthuypkens nae/ gebult met breede platte Sadekens. De wortel is lanck/ met heur tackien langs den rijsch van der eerden en oock wel dieper vlidderende en cruypende: ende daer toe het ploegijser door heur herdichheyt ende taeyicheyt groot beletsel doende/ alsmen tlant bouwet: want dat ploegijser en can dese wortel niet voor vij gaen/ noch niet gebreken/ om dat sij soo hert ende taey is.

Prangwortele, oft Stalcruyt.

¶ Plaetse. Dit gewas groeyt in de bouwlanden en geoeffende cozenbelden/ ende neffens de canten oft paden ende afschutsels van de selve/ op goet ende vett wel ghemest lant: Men vinter tot sommighe plaetsen van Brabant/ en in ander landen van Neder en Hooch Duytschlant/ in Italien/ ende oock elders.

¶ Tijt. De Prangwortel is een seer lang lebende gewas: twelck niet lichtelijck vergroyt en can worden/ en van selfs niet haest en vergaet: ende wort daerom van de lantluyden seer gehaet/ ende noode gesien. In het laetste van de Lente crijgtse nieuwe spruyten oft scheutkens/ en in den Herfst worden die volcomen/ ende dan zijn sij met seer veel scherpe stekende doornen besett. De bloemen worden in Hoymaent ende Oogstmaent gesien.

¶ Naem. In Brabant wort dit gewas Prangwortel geheeten/ oft oock Stalcruyt: in Hooch Duytschlant Hanwbechell/ Ochsenkraut/ en Stalkraut: in Vranckrijck Arreste beuf: in Italien Bonaga: in Spaegnien Detiene buey, ende Gatillos: in Engelsch Camoche ende Petit Wittre.

In Grieck heetet ghemeynlijck Anonis Ἄνωνις oft Ononis

Ononis Ὀνωνὶς, in Latijn insgelijk oor Anonis en Ononis: maer nu ter tijt bij de Apothekers Arresta bovis, Resta bouis ende Remora aratri, dat is Beletsel van den ploeg/ om datter met sijne wortels de ploegijsers beletsel doet/ ende de Ossen die den ploeg treeken dickwijls doet stil staen/ oft langsaemer gaen. Het heet oock Acucella, nae de herde scherpe doornen daer't de voorbij gaende menschen dickwijls mede steert ende quetst. Crateuas heeftet Ægipyros gehteten/ in Grieck Ægipyros Αἰγίπυρος.

¶ Aert, Cracht ende VVerckinge. De wortel van dit gewas is warm van aert/ selfs als Galenus seydt/ hijnae tot inden derden graed: daer toe oock dunmaeckende en doorsnijdende van crachten.

De schorsse van dese wortel met Wijn vermengt ende ingenomen/ doet water lossen/ en vreet den steen/ en doet tgrabeel rijsen ende gemackelijck vercomen: ende is daer beneffens oock goet om alle roven/ harde schelferen ende licteckenen/ oft canten van quade sweeringhen rein te maken/ af te bagen/ ende te doen vergaen.

Alsmen dese wortelen oft de schorsse daer van in Edick ende Water tsamen siedt/ ende dat al warm inden mont houdt/ en den mont daer dickwijls mede wasschet ende spoelt/ soo doen sij den tant weer vergaen.

De selve wortel oft heur schorsse met Edick ende Honich tot de helft toe gesoden/ is goet gedyoncken in de vallende siecte/ als Plinius schijnt.

Matthiolus verschert dat hij eenen man gehent heeft/ die het poeder van dese wortel veel maenden lanck achter een ingenomen hebbende/ van het vleeschich schenksel/ in Latijn carnosus ramex, genesen is geweest.

De ionge scheutkens van dese vrester/ eer de bladeren oft doornen wel voortcomen/ afgesuiket ende ghesauten/ zijn een aengenaeme/ lieffelicke en gesonde spijse/ voor Salaet gegeten/ als Dioscorides betuygt.

Biivoegsel.

De bloemen van dit gewas zijn in de heete landen seer lieffelick van reuck: dan hier en hebben sij soo sonderlinghen reuck niet. In Italien heetet oock Anonide ende Rella bouc: maer wel meest Bonaca: in Hooch Duytsch heetet oock somtijts Ochsenbrechen: in Fransops Bugrandes en Bugraves: in Walsch Bouurande: Eenige heeten't Kielcruyt, nae den Grieckschen naem Ononis, om dat de Ossen heur daer gernie aen wijden/ als sij reuckel hebben.

Prangwortel sonder doornen, van Clusius beschreven/ is tweederlei. De eerste soorte is van sommige ander cruydtbeschrijvers voor een Stinckende soorte van Claderen gehouden/ en Trifolium fœtidum, oft Trifolium maius genoemt geweest/ dan Clusius noemtse Anonis non spinosa siue mitior prima, dat is Eerste Sacht Stalcruyt, oft Prangwortel sonder doornen: ende sij geeft alle iaer wt een harde houtige langlebende wortel veel struycken/ bij de twee voeten hooch/ ront/ taey/ doch sterck/ getact/ met saechte dons bewassen: daer aen groeyen met beurten veel bladere/ met heur onderste den stel ombattende/ gemeynlijck drij wt elck stelken spruytende/ somtijts maer een alleen/ sachter ende grooter dan die van Gemeyne Prangwortel: op't witterste van de racken ende sijdtacken staet een lange aere van bloemen als die van de ghemeyne/ maer bloedbreuiger: daernae volgen haerwen ende saden als aen de gemeyne. Tganssche gewas is met een clebende vochtichepdt besett/ sterck ende onlieflick van reuck/ als de Fraxinella: dan en crijgt nergens geen doornen oft stekelingen. De ander soorte noemt hij Anonis mitior secunda luteo flore, dat is Sacht Stalcruyt oft Prangwortel sonder doornen, met geele bloemen: dese is de voorgaende heel gelijck/ maer is wat better ende clammer om aentasten dan de voorgaende/ doch niet soo sterck oft onlieflick van reuck/ ende is geijser oft wittachtiger om aenschouwen daer sij dan selfs wast: dan de bloemen wassen aen een corter aere/ ende zijn geel van verwen. Dese soorte vintmen in Spaegnien/ ende oock in Languedock: Dommige Spaegniaerts houdense voor een medesoorte van Ciceren: ander voor de Natrix van de ouders/ hoe wel dat de wortelen van Natrix als sij eerst wtteer eerden getrocken waren/ nae den Bock roken/ ende niet het gantsche cruyt: ende daerom noemtse Lobel Natrix Plinii Herbariorum: oft Melilotus siluestris pinguis, nae de meynighs van Fransops Penuin.

Gemeyne Prangwortel sonder doornen en is niet clam oft voocht in't aentasten/ maer heeft wat grooter ende gekerfde bladeren/ wittachtige oft geele bloemen.

Liggende Prangwortel sonder doornen, van den selven Lobel vermeent/ ende Anonis supina non spinosa gehoeten/ wast in de Duynen oft Landtbergen aen de Zee ghelegen/ nergens in dan de voorgaende verschillende/ dan alleen dat tgeheele cruyt liggende ende niet overeynd staende is.

Alderclenste Prangwortel met geele bloemen, van Fabius Columna Ononis lutea siluestris minima geheet: wast in Apulien/ ende en wort maer eenen halven voet hooch: de wortel is dun/ cael/ swart/ een span lanck/ wtgebende veel dunne rijskens/ wat schelferachtich/ voor de cnorsselen der oorkens die daer gen gehoocht zijn: bewassen met clepnder bladekens/ anders als die van ghemeyne Prangwortel/ drij bij een/ contom ghescharert: daer tusschen vijf vouuighe groote cnoppen/ final wtt stijve lange stekelige bladekens: inde wricke/ nae de clepne gele in de coop schijnende bloemkens/ ronde zoete haeukens volgen met clepne witwijse sadekens/ als Turckische Boonkens. Sij verschijt van de ander Sorte/ uits datse clepnder is/ ende schelferen ende stekkens heeft/ ende niet qualijck en riecht/ als d'ander.

Anonium oft Anonium is den naem van Voode Neteleu.

Anon is eenen boom wt America/ elders beschreven.

Noch vande cracht en Werckinge. De ionge scheuten van dit gewas worden van deelen voor Asperges gebruyt/ en in Salaet gegeten/ tegen de voorseyde gebreken: insonderheydt de bodemste stoppen/ die in Candien oock bewaert worden/ in Suycker/ oft oock in Peper ende Azijn cleydt. Van de wortel in Wijn gesoden/ zijnde dien Wijn gedyoncken/ geneest de neerpijn oft speenen. In veel landen wort de schorsse van de wortel in Kuytlier geconfijt/ oft in Honich gesoden/ ende de gravelachtige menschen gegeven. Maer ander gebruyckten lieder het poeder van de gedyoochde wortel/ nemende tselve met witten Wijn: oft wrijckensse eerst in Malbesijn/ ende sieden daer een water af: oft nae de consie der Alchymien maecken daer een Extractie van: oft distilleren daer een claer water wt/ welck water en Extractie de pisse seer steeckelijck verwekt/ de maentstonden verdoordert/ de verstoptheyt vande Milte ende Lever opent: maer boven allen den steen mosselt ende verdrijft: en is oock seer nut om te verteeren de vleeschachtichept die in de blase ende in den loop van de zorde nae de Pockien oft anders gegroeyt is. Van dit cruyt wort in onse taal Stalcruyt geheeten/ om dat het water daer tselve oft de wortel in gesoden is/ de preeden te drijnken gheghven/ heur lang opghehouden pisse doet voortcomen. In't cort/ het is een verwarmende en vroochtmakende gewas/ van drooghte in den derden graed.

Het iv. Capittel.

Van Stekende Palm.

Gedaente.

Dit ghewas/ datmen hier te lande Stekende Palm heet/ is oock een neer houtachtich heesterlien/ ende heeft ronde rauckskens oft steelkend/ taey/ eenen halven voet lanck/ met veel aenwassende tarkens/ die al tsamen met donckergroene en dicke schorssen bekleedt zijn: Daer aen wassen veel buyngroene/ vichachtige/ wat breedachtige bladerkens/ den bladeren van Myrtus oft van Buxboom anders niet ongeli-

Stekende palm.